

ÇİN’İN TANG HANEDANI DÖNEMİ ŞİİRLERİNDEKİ “HU” KELİMESİYLE GEÇEN UYGURLARI İFADE EDEN ŞİİRLER ÜZERİNE

*Zulhece ABDUREŞİT**

Özet

Ünlü Uygur tarihçisi Turgun Almas, Çin’in Tang Hanedanlığı döneminde "Hu" sözcüğünün Uygurlar için kullanıldığı bilgisini vermektedir. Tarih ile ilgili önemli ipuçları içeren Çince şiirlerde Uygurları kasteden "Hu" sözcüğünün bulunduğu çok sayıda kelime yer almaktadır. Bu makalede Çin’in Tang Hanedanlığı dönemi şiirlerinde Uygurlardan bahsedildiği tespit edilen şiirler ele alınmıştır. Bu bağlamda mevcut şiirlerde siyasi görev yapan, kültürel iletişimde bulunan, dinî inançlarını yaymaya çalışan Uygurların kişisel imajından bahsedildiği görülmektedir. Türklerin siyaset, ticaret ve müzikle ilgili faaliyetlerinin yanı sıra giyim kuşam bakımından da Çin kültürü üzerinde derin izleri bulunmaktadır. Bu bilgiler, bize, Çinlilerin Uygurlardan yalnızca müzik ve dans sanatını değil, giyim kuşam zevklerini ödünç aldıklarını da göstermektedir. Çalışmada Çin’in Tang Hanedanlığı dönemi şiirlerinden hareketle Çin-Türk münasebetleri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Uygurlar, Çin’in Tang Hanedanı Dönemi Şiirleri, Hu, Uygurların Kişisel İmajı, Kültürel İletişim.

ON THE POETRIES WHICH REFERRED UYGHURS USING THE TERM “HU” DURING TANG DYNASTY OF CHINA

Abstract

It is informs by the famous Uyghur historian Turgun Almas that the terms “Hu” was used for Uyghurs during the Tang Dynasty of China. Poetry is the most important literary in the Tang Dynasty of China. Among these poetry there are many mention about Uyghur which wrote with the term “Hu”. In this context, it is seen that the personal image of Uyghurs, who is engaged in political poetry, who are in cultural communication, and who try to spread their religious beliefs, is mentioned. In addition to the activities related to politics, trade and music, Turks have deep traces on Chinese culture in terms of clothing. This information shows us that the Chinese borrowed not only music and dance art from Uyghurs, but also their clothing. In this study, it is tried to reveal the Chinese-Turkish relations based on the poems of Tang Dynasty of China.

Key Words: Uyghur, The Tang Dynasty Of China, Poetry, Hu, Personal Image Of The Uyghurs, Culture Communications.

Giriş

Türk-Çin İlişkileri

Türk-Çin ilişkileri binlerce yıllık geçmişe dayanmaktadır. Bu uzun tarihî süreç içerisinde, Türklerle Çinliler bazen hanedanlar arasında ilişkiler kurarak barış içinde yaşamış, bazen de çeşitli sebeplerle anlaşmazlığa düşerek savaşmak durumunda kalmışlardır. Dolayısıyla, bu ilişkinin her iki milletin kültürü üzerinde çok derin izler bırakmış olması gayet

* Dr. Öğretim Görevlisi, Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Elazığ / TÜRKİYE. E-mail: rzulhece@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1573-8879>

doğaldır. Bu izler gerek Türklerin gerekse Çinlilerin dil, edebiyat, sanat, ziraat gibi manevî ve maddî kültürünün her alanında görülebilmektedir. Bugüne kadar hep Çinlilerin Türk kültürü üzerindeki etkilerinden bahsedilmiştir, oysa Türklerin de Çin kültürü üzerinde çok derin izleri olmuştur.

Bu makalede, öncelikle Çin'in Tang Hanedanlığında Uygurları ifade eden şiirler üzerinde durulmuş, tarihte Uygurlarının Çin edebiyatına olan tesiri ele alınmıştır. Çalışmanın amacı, Tang hanedanlığı dönemindeki Uygur imajını "Hu" sözcüğü özelinde incelemek ve Uygurların siyasi bakımdan günümüzden çok farklı bir konumda olduğunu gözler önüne sermektir. Bir diğer amaç ise Çincedeki eski şiirler vasıtasıyla Uygur/Türk tarihine ışık tutacak edebî eserlerin varlığını ortaya koymaktır.

1. Çincedeki 胡 "Hu" Sözcüğünün Anlamı

Tarihî Çin kaynaklarında Hui-hu olarak geçen isim (Kafesoğlu: 1998: 131), Çincede 胡 şeklinde yazılır. Çincedeki 胡 "Hu" sözcüğü tarihte Uygurları ifade etmek için kullanılmıştır. Uygur tarihçi Turgun Almas'ın *Uygurlar* adlı eserinde "Hu" kelimesi ile ilgili bilgi verilmektedir. Almas, eserin "VIII. Uygur Hakanlığı Döneminde Ekonomi ve Kültür" bölümünün "Tura Koşuğu" kısmında, Tang Hanedanı dönemi şairi Wangjian'ın "Liang-chou'ya Seyahat" adlı şiirini örnek verirken "Hu" kelimesi için "Hu kelimesiyle burada Uygurlar kastedilmektedir" izahını veriyor. Bu şiir şöyledir:

王健：“城头山鸡鸣角角，洛阳家家学胡乐。”《凉州行》

Wáng jiàn: “Chéng tóu shān jī míng jiǎo jiǎo, luòyáng jiā jiā xué hú lè.” *Liáng zhōu xíng*.

“Horoz sesleri işitilince sabahın seher vaktinde, Lo-yang'da ötmeye başlar Hu sazları her evde” (Almas, 2013: 181).

Yukarıdaki şiirde "Hu" kelimesi için "Uygurlar kastedilmektedir" diyerek izah verse de, aynı sayfada diğer bir şiiri örnek verirken kelimesini Uygurlar diyerek tercüme ediyor. Bu şiir şöyledir:

元稹：“胡音胡骑与胡妆，五十年来竞纷泊。”《和李校书新题乐府十二首·法曲》

Yuán zhěn: “Hú yīn hú qí yǔ hú zhuāng, wǔshí niánlái jìng fēn pō.” “Hé lǐ xiào shū xīn tí yuèfǔ shí'èr shǒu·fǎ qū”

“Uygurlar gibi giyiniyor artık kızlar kadınlar, Uygur gibi çalmak hüner oldu vesselam.” (Almas, 2013: 181).

Ferhat Kurban Tanrıdağlı'nın "Uygur- Türk Müziğinin Çin Müziğine Etkileri Üzerine" başlıklı makalesinde belirttiğine göre Çincedeki 胡 "Hu" sözcüğü ilk ses tercümelelerinden biri olup tarihî kaynaklarda Hunları, Türk boylarını, Tang devrinden sonra ise daha çok Uygurları ifade etmek için kullanılmıştır. Örneğin 回胡huihu 九姓胡 juxinghu Dokuz Uygur. (Tanrıdağlı, 2018: 32).

Yeni devir Çin kaynaklarındaysa "Hu" kelimesinin Çin'in kuzeyi ve batı bölgesinde yaşayan Hun, Türk, Siyenpi ve diğer kavimler için kullanıldığı yönünde bilgiler bulunmaktadır. Alimcan İneyet de aynı ifadeden bahsetmektedir: “Çinliler Hu “胡” kelimesini Çin'in kuzeyi ve batı bölgesinde yaşayan Hun, Türk, Siyenpi ve diğer kavimler için kullanmışlardır. Ayrıca bu milletlerden Çin'e getirilen şeyleri de "Hu" kelimesiyle ifade etmişlerdir. Meselâ, "Hutao" (胡桃, hutao) (ceviz), "Huqin" (胡琴, huqin) (çalgı), "Hujiao" (胡椒, hujiao) (karabiber), "Hugua" (胡瓜, hugua) (kabak), "Huma" (胡麻, huma) (keten), "huluobu" (胡萝卜, huluobu) (havuç), "huxu" (胡须, huxu) (sakal)” (İneyet, 2016: 3).

Tarihî kaynaklarada ifade ettiği gibi, bu makalede 胡 “Hu” sözcüğü Uygurları belirtmek için kullanılacaktır.

2. Çin'in Tang Hanedanlığı Döneminde Şiir

Çin'in Tang Hanedanlığı (唐朝 : Tangchao) 618 yılında kurulmuştur (Eberhard, 1947: 197). Hanedanlığın kurulmasından sonra Çin'de yeni bir dönem başlamıştır. Bu dönem, Çin'in ekonomik, siyasi ve kültürel bakımlardan hızla geliştiği bir dönemdir. Bu gelişmelere ek olarak edebiyat ve sanat alanında da büyük gelişmeler yaşanmıştır. Edebiyat alanında şiir göze çarpmaktadır. Tang döneminde şiir, nitelik yönünden en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Bu dönem aynı zamanda sanat ve edebiyatın doruğa ulaştığı, yaratıcı etkinliklerin geliştiği bir dönemdir (Pamuk Öztürk, 2016: 79).

Şiirler o dönemde günümüzde olduğundan çok farklı anlamlara sahiptir. Şiir, maneviyatın söze dönüşmüş halidir. Çin belgelerinde şiir için; “Şiir ateşin sıcaklığıdır, anlatımı yumuşaktır, hayatın saflığının ve esnekliğinin göstergesidir, doğallıktır, maneviyattır. Şiir aklı temizler, ruhu arındırır, doğanın gizemlerini ve güzelliklerini algılamamıza yardımcı olur” denilmektedir. Şiirde im sayısı çok önemlidir. Şiir, kısa cümlelerle akıcı bir dille yazılmalıdır. Şair, bir olayı anlatmak ister ancak anlatmak istediği konuyu mısralarında bir sır gibi saklamaktadır. Çin'de şiir en az kelimeyle en fazla olanı anlatma sanatıdır. Bu bağlamda Tang dönemi şairlerinin beş (5) ve yedi (7) imli şiirleri ön plana çıkmaktadır. H. A. Giles, bu tür şiirler için şöyle söylemektedir; Çin şiiri tıpkı Çin resmi gibidir, üzerindeki çalışma asla bitmez, okuyucuyu sanki eserin bir parçasıymış gibi içine çeker ve merakını uyandırır. Çin şiiri okuyucuyu kelimelerin ötesine taşır. (Pamuk Öztürk, 2016: 81).

Tang Hanedanlığı döneminde hem sayıca hem de nitelik bakımından şiir zirveye ulaşmıştır (Kırilen, 2010: 222). Bu şiirler Tang Dönemi Şiirlerinden 300 Parça adlı kitapta (唐诗三百首Tang shi san bai shou) bir araya toplanmıştır. Bu dönemdin ünlü şairleri ise, Li Bai (李白), Du Fu (杜甫), Wang Wei (王维), Meng Haoran (孟浩然) ve diğerleridir.

3. Çin'in Tang Hanedanlığı Dönemi Şiirlerindeki Uygurların Kişisel İmajı

3.1. Siyasi Görev Yapan Uygurların Kişisel İmajından Bahseden Şiirler

Uygur tarihçi Turgun Almas'ın “Uygurlar” adlı eserinin “Orhun Uygur Hakanlığı ve Tang Hanedanı” bölümünde, Uygurlar ile Tang Hanedanlığı arasındaki ilişkilerle ilgili oldukça detaylı bilgiler verilmektedir.

Bu eserin “Orhun Uygur Hakanlığı ve Tang Hanedanı” bölümünün Onluk (An Lu-shan) kısmında anlatıldığına göre Kutluk Bilge Kağan'ın tahta oturduğu tarihten itibaren Orhun Uygur Hakanlığı ile Tang Hanedanı arasındaki ilişkiler dostane bir şekilde gelişmişti. Ama iki taraf arasındaki ilişkiler geçmişte asla dostane değildi. Bayançur Kağan (747-759) zamanında Uygurlar Onluk ve Soygum isyanının bastırması konusunda Tang Hanedanına yardım ettiler.

Tang Hanedanı, İmparator Hsüan-tsung zamanında hem ülke dâhilinde, hem de komşularla olan ilişkilerde oldukça zor günler yaşamış, içeride ve dışarıda birçok nahoş durumlarla karşı karşıya kalmıştı. 740 yılında Doğu Türklerinden ve Tibetlilerden gelecek tehditlere karşı Çin'in Kuzey ve Kuzeybatı sınırlarına 400 binden fazla asker yığmak zorunda kalmış, böylesine kalabalık bir ordunun ihtiyaçlarını karşılamak Tang Hanedanı için başlı başına dert olmuştu. Ayrıca, Çin'le Tibet arasındaki çatışmalar uzun zamandır sürüp gitmekteydi. Bu da yetmemiş, Tang Hanedanı 751'de Talas'ta (şimdiki Kırgızistan'da) vuku bulan savaşta Araplar karşısında hezimetle uğramış; Çinli General Kao Hsien-chi birkaç bin savaşçıyla canını zor kurtarıp Orta Asya'yı terk etmişti. Çin, Talas yenilgisinden sonra yaklaşık bin yıl boyunca bir daha Orta Asya'da hâkimiyet kuramayacaktır. (Almas, 2013: 136).

O sırada, Orhun Uygur Hakanlığı'nın başında Böğü-Kağan vardı. Böğü-Kağan, Su-Tsung'un (762-779) teklifine binaen, 762'de Onluk isyanını bastırılmasına yardım etmek üzere

Çin'e gelmişti. 762 yılında, Tang Hanedanı Uygurların desteğiyle Lo-yang şehrini asilerden geri aldı. Onluk isyanının bastırılmasından sonra da Çin, Uygur Hakanlığı'na her yıl 20 bin top ipek ödeyecekti. Gerçekten de Tang Hanedanlığı yaklaşık bir yüz yıl boyunca (757'den 840 yılına kadar) bu şartları yerine getirdi ve Çin vakayinamelerinde bu vergi 'hediye' adı altında kaydedildi; ama esasen yıllık 20 bin top ipek ödemesi haraçtan başka bir şey değildir (Almas, 2013: 139).

Başka bir görüşe göre, VII. yüzyılın ortası Çin'de Tang Hanedanı'nın dış politikasının en güçlü olduğu dönem idi. Tang Hanedanı imparatorları, özellikle imparator Tai Zong bir dizi önemli siyasî adımlar atarak Çin'in Merkezi Asya'daki varlığını pekiştirmek için çaba sarf etmiştir. Bu sırada uzun yıllar süren kıtlık ve salgın hastalıklar, kendi aralarındaki iç çekişmeler ve bağlı olduğu kavimlerin ayaklanmaları neticesinde Türk Kağanlığının zayıf düşmesi de Tang hükümdarlarının işini hayli kolaylaştırmış oldu. Türk Kağanlarını birer birer yenilgiye uğratan Çin devleti, işgal politikasını başarılı şekilde uygulamak için konar-göçer kavimlerin topraklarında ve Çin'in sınır bölgelerinde "boyunduruk altındaki vilâyetler" (ji-mi zhou) adıyla idarî birimler kurmuştur (Kara, 2018: 40).

Turgun Almas'ın *Uygurlar* adlı eserinin Onluk (An Lu-shan) isyanı bölümünde Uygur askerlerin Çin ordusunda görev yaptığını kaydederken şöyle yazmıştır: "Onluk'un kumanda ettiği ordu Çinlilerden oluşuyorsa da, aslında ordunun bel kemiğini Türkler, Kalmıklar, Kidanlar ve Ch'i-piler teşkil ediyordu" (Almas, 2013: 137). Yukarıdaki bilgilere göre, Çin'in Tang hanedanlığı döneminde Çinlilere yardım etmeye giden veya Çin ordusunda görev yapan çok sayıda Uygur asker olduğu anlaşılmaktadır. Tang Hanedanlığı şiiirlerinde Uygur askerlerin imajından çok bahsedilmiştir. Örneği:

刘希夷：“秋天风瑟瑟，群马胡行疾”《从军行》《全唐诗》卷19-114

Liúxīyí “Qiūtiān fēng sèsè, qún mǎ húxíngjí” 《Cóngjūn xíng》

“Sonbaharda rüzgâr uğulduyor, Uygur askerleri atlarını hızlı koşturuyor.” (*Tang Dönemi Yedigârları Külliyyatı*. 19-114.blm.)

李白：“胡骄马惊沙尘起，胡雏饮马天津水”《江夏赠韦南陵冰》《全唐诗》卷170-17

Lǐbái：Hú jiāo mǎ jīng shā chén qǐ, hú chú yǐn mǎ tiānjīn shuǐ 《Jiāngxià zèng wéi nánlíng bīng》

“Uygurların güçlü atları koşuyor, tozu dumana katıyorlar.” (*Tang Dönemi Yedigârları Külliyyatı*. 170-17.blm.)

张籍：“海边茫茫天气白，胡儿夜度黄龙喷？”《关山月》《全唐诗》卷382-23

Zhāng jí：“Hǎibiān mángmáng tiān qì bái, hú er yè dù huáng lóng zé”“guān shān yuè”

“Ucu bucağı gözükmeyen ıssız bir çöl ve soğuk bir sonbahar. Uygur askerleri geceleri Lonçen'den geçti, bizim askerlerimize saldırdı.” (*Tang Dönemi Yedigârlığı Külliyyatı*.382-23.blm)

李郢：“胡兵一动朔方尘，不使銮輿此重巡。”《故洛阳城》《全唐诗》卷590-26

Lǐ yǐng：“hú bīng yī dòng shuò fāng chén, bú shǐ luán yú cǐ zhòng xún。”《Gù luòyáng chéng》

“Uygur askerlerinin bir hareketi ŞuoFang şehrini kasıp kavuruyor.

Kralın arabasının bir kez daha seyahat etmesine izin vermiyorlar” (*Tang Dönemi Yadigârlığı Külliyatı*.590-26.blm)

Yukarıdaki şiirlerde Çin topraklarına saldırmaya gelen Uygur askerlerinin imajı ifade edilmektedir.

Birçok şiir, Çinli askerlerin Uygur askerleriyle acımasız yüzleşmesinin durumunu tanımlar. Örneği:

陈子昂：“胡兵屯塞下，汉骑属云中。”《送别出塞》 《全唐诗》 卷83-24

Chénzi'áng:“Húbīng tún sāi xià, hàn qí shǔ yún zhōng”“sòngbié chūsāi”

“Çinli askerler sarayda iken Uygur askerleri hala sınırdıydı” (*Tang Dönemi Yadigârlığı Külliyatı*.83-24.blm)

崔颢：“胡人正牧马，汉将日征兵”《辽西作（一作关西行）》《全唐诗》卷130-34

Cuī hào “húrénzhèng mù mǎ, hàn jiāng rì zhēngbīng”“liáoxī zuò (yīzuò guān xī xíng)”

“Sınırın dışında Uygurlar savaş atı yetiştiriyor, bölge içerisinde Tang askerleri her gün asker topluyor.” (*Tang Dönemi Yadigârlığı Külliyatı*.130-34.blm)

Yukarıdaki şiirler Uygurlar ve Çinliler arasındaki patlak üzere olan savaş durumunu tasvir etmektedir.

高适：“胡骑虽凭陵，汉兵不顾身”《蓟门行五首》 《全唐诗》卷211- 4

Gāo shì “hú qí suī píng líng, hàn bīng bùgù shēn ” “Jì mén xíng wǔ shǒu”

“Uygur askerleri sınırı yaklaşıyor, Tang askerleri vatani için kendi hayatından vazgeçti” (*Tang Dönemi Yadigârlığı Külliyatı*.211-4.blm).

屈同仙：“汉兵侯月秋防塞，胡骑乘冰夜渡河”《燕歌行》 《全唐诗》卷203-22

Qūttóngxiān “hàn bīng hóuyuèqiū fángsāi, hú qí chéng bīng yè dùhé” “yàn gē xíng”

“Tang askerleri güz ayında sınırı koruyor, Uygur askerleri ırmaktan buz üstünden geçti” (*Tang Dönemi Yadigârlığı Külliyatı*.203-22.blm)

常建：“胡兵汉骑相驰逐，转战孤军西海北。百尺旌竿沉黑云，边笳落日不堪闻”
《张公子行（一作古意）》 《全唐诗》卷144-35

Cháng jiàn: “Húbīng hàn qí xiāng chí zhú, zhuǎnzhàn gūjūn xīhǎi běi. Bǎi chǐ jīng gān chén hēi yún, biān jiǎ luòrì bùkān wén” “zhāng gōngzǐ xíng (yī zuògǔ yì)”

“Uygur askerler ile Çin askerleri birbirlerini kovalarken, çaresizce savaşan başıboş Çin askerleri Kuzeybatı Çin Denizine kadar gitti.” (*Tang Dönemi Yadigârlığı Külliyatı*.144-35.blm)

Yukarıdaki şiirlerde Uygurlarla Çinliler arasındaki şiddetli savaş anlatılmaktadır.

Bundan başka, Uygurlara mensup elçilerin imajlarının ifade edildiği şiirler de var:

Bazı elçiler kendi memleketindeki egzotik hazineleri Çin'e getirmiştir:

鲍防：“汉家海内承平久，万国戎王皆稽首。天马常衔苜蓿花，胡人岁献葡萄酒”
《杂感》 《全唐诗》卷307-20

Bào fáng “hàn jiā hǎinèi chéngpíng jiǔ, wànguó róng wáng jiē qǐshǒu. Tiānmǎ cháng xián mùxu huā, hú rén suì xiàn pútáojiǔ” “zágǎn”

“Hanın atları yonca ile besleniyor, batı sınırındaki Uygur askerleri her sene şarap teklif ediyor.” (*Tang Dönemi Yadigârlığı Külliyyatı*.307-20.blm)

3.2. Kültürel İletişimde Bulunan Uygurların Kişisel İmajından Bahsedilen Şiirler

Türk milleti, bilinen beş bin yıllık tarihi boyunca, sadece savaş yapıp coğrafya değiştirmekle hayatını geçirmiş göçebe bir topluluk olmamıştır. Dünyanın en eski milletlerinden biri olan Türkler, zaman içerisinde kendine ait özgün bir kültür meydana getirmiş ve bu kültürü sayesinde yeryüzündeki diğer milletlerden ayrılmıştır (Gömeç, 1997: 4).

Uygurlarda müzik ve dans oldukça ileri düzeydeydi. Hakanlığın batı kesiminde, özellikle de Kaşgar, Kuça ve Turfan’da kullanılan müzik doğu kesiminde yayılmıştı ve hakanın otağında sürekli müzik çalınırdı (Arslan-Öger, 2008: 13). Ayrıca halk da müziği ve dans sanatı Çinlilerinkinden geri değildi. Hatta Çinlilerin bu konularda Uygurlara yetişmeye çalıştıkları söylenebilir.

Uygur müziği, Çin müziğini öylesine etkilemişti ki, VII. yüzyılda Han hanedanı sarayında oluşturulan yedi musiki makamı önemli bir yer tutmaktaydı. Çin sarayında kullanılan bu musiki makamlarına şu adlar verilmişti: Yin müziği, Batı Lo-yang müziği, Hint müziği, Kore müziği, Kuça müziği, Buhara müziği, Kaşgar müziği, Semerkand müziği ve Turfan müziği. Bunlardan Yin müziği milli Çin müziğidir. Hint ve Kore müziği yabancıdır; ama geri kalan altısı Uygurlara ve Orta Asyalı akrabalarına aittir (Almas, 2013: 180).

Dans sanatına gelince, Uygur dans sanatının yalnızca bir dans türü olmayıp aksine diplomatik resepsiyonlarda da önemli bir rol oynadığının altını çizmek gerekir. Uygur hakanlığını ziyaret eden yabancı elçiler ve yöneticiler, hakanın huzuruna girmeden önce otağın girişine dikilen altın kurt başlı mavi sancaklar önünde saygıyla eğilmek, Uygur usulüne uygun olarak dans etmek, taş ocaktan tütüp duran duman içinden geçmek zorundaydılar. Bu kurallardan birine riayet etmeyen yabancı ülke temsilcileri büyük problemlerle karşılaşmışlardı. Dans etmeyi reddedenler Uygurları öfkelenmiş ve prensin beraberindeki devlet erkânından bazıları sopa ile dövülmüştür. Uygur Hakanlığı döneminde Uygur müzik ve dans sanatı Çinlileri öylesine etkilenmişti ki, bazı Tang şairler bu konuda şiirler yazmışlardı. (Almas, 2013: 182)

Çince “müzik, melodi, beste” anlamında kullanılan 曲 (qu/çu) sözcüğünün eski Uygurca köğ, Yeni Uygur Türkçesi ve diğer lehçelerindeki küy/köy sözcüğünün Çinceye tercümesi yoluyla girmiş olduğu etimolojik araştırmalardan ve Çin’in tarihî kayıtlarından anlaşılmaktadır. Eski Çinlilerin Türk-Uygur müziğini tarz olarak kabul etmekle kalmayıp Türkçe-Uygurca köğ sözcüğünü de kabul ettikleri, bu sözcüğün Çince “müzik”ve “beste” anlamlarını kazanarak bugün yaygın kullanılan bir sözcük haline geldiği görülür (Tanrıdağlı, 2018: 31).

李颀：“南山截竹为觱篥，此乐本自龟兹出。流传汉地曲转奇，凉州胡人为我吹。傍邻闻者多叹息，远客思乡皆泪垂。”《听安万善吹觱篥歌》《全唐诗》卷133-22

lǐ qí “nánshān jié zhú wèi xiǎn? Cǐ lè běn zì qū cí chū. Liúchuán hàn de qū zhuǎn qí, liáng zhōu hú rén wéi wǒ chuī. Bàng lín wén zhě duō tàn xī, yuǎn kè sī xiāng jiē lèi chuí.” “Tīng ān wànshàn chuī bì lì gē”

“NanŞan’dan bambu getirip keserek bili* yaptı, bu müzik aleti Küsen’den** geldi. Çin’de yayıldıktan sonra daha nefis oldu, AnWanŞan adlı Liangzhoulu Uygur benim için çalyordu.” (*Tang Dönemi Yadigârlığı Külliyyatı*.133-22.blm)

* Bili: Bambudan yapılan üflemeli bir çalgı.

** Küsen: Şimdiki Doğu Türkistan’ın Kucha (QiuCi) şehri.

岑参：“凉州七里十万家，胡人半解弹琵琶”

《凉州馆中与诸判官夜集》《全唐诗》卷199-42.

Céncān “liáng zhōu qīlǐ shí wàn jiā, hú rén bàn jiě dàn pípá” “liáng zhōu guǎn zhōng yǔ zhū pànguān yè jí”

“LiangZhou*** şehri üç buçuk kilometre büyüklüğünde, yüzbinlerce aile yaşıyor, buradaki Uygurların yarısı ut çalabiliyor.” (*Tang Dönemi Yadigârlığı Külliyyatı*.199-42.blm)

Ut, en eski Uygur/Türk çalgısı olup bu şiirde kaydedildiği gibi, Doğu Türkistan'ın Kuça bölgesine ait bir çalgıdır. “琵琶pipa” tercümesiyle Çin'e geçmiş, bugüne kadar Çin müziğinin en gözde çalgısı konumundadır. Bu konuda yine “辞海CiHai” de şu açıklama bulunmaktadır: “琵琶/PiPa: Telleri çekilerek çalınan bir çalgıdır, at üstünde çalınır” (CiHai 1989: 1529; Vural 2016: 89).

李白：“胡人绿眼吹玉笛，吴歌白纻飞梁尘。”《猛虎行》《全唐诗》卷19-103

Lǐbái “hú chū lǜ yǎn chuī yù dí, wú gē báizhùfēi liáng chén.” “Měngǔ xíng”

“Yeşil gözlü Uygur gencin yeşim flüt çalmasını dinlemek, güzel kraliçenin şarkısından huzur almak.

李白：“胡人吹玉笛，一半是秦声。”《观胡人吹笛》《全唐诗》卷184-15

Lǐbái “hú rén chuī yù dí, yībàn shì qín shēng.” “Guān hú rén chuī dí”

“Uygurlar yeşim flüt çalıyor, yarısı Çince müzik.” (*Tang Dönemi Yadigârlığı Külliyyatı*.184-15.blm)

Çin'in Tang Hanedanlığı döneminde Uygur dansçıları “胡腾儿 Húténg'er” “胡旋女 Hú xuán nǚ” olarak adlandırılmıştır.

李端：胡腾身是凉州儿，肌肤如玉鼻如锥，桐布轻衫前后卷，葡萄长带一边垂，帐前跪作本音语，拾襟搅袖为君舞，安西旧牧收泪看，洛下词人抄曲与，扬眉吐目踏花毡，红汉交流珠帽偏，醉却东倾又西倒，双靴柔弱满灯前。环形急蹴皆应节，反手叉腰如却月。丝桐忽奏一曲终，呜呜画角城头发。胡腾儿，胡腾儿，故乡路断知不知。

《全唐诗》卷284-29.

Lǐ duān hùténgshēn shì liáng zhōu er, jīfū rú yù bí rú zhuī, tóng bù qīng shān qiánhòu juǎn, pútáo zhǎng dài yībiān chuí, zhàng qián guì zuò běnyīn yǔ, shí jīn jiǎo xiù wèi jūn wǔ, ānxī jiù mù shōu lèi kàn, luò xià cí rén chāo qū yǔ, yángméi tǔ mù tà huā zhān, hóng hàn jiāoliú zhū mào piān, zuì què dōng qīng yòu xī dǎo, shuāng xuē róuruò mǎn dēng qián. Huánxíng jí cù jiē yīng jié, fǎnshǒu chāyāo rú què yuè. Sītóng hū zòu yī qǔ zhōng, wū wū huà jiǎo chéng tóufā. Húténg'er, hùténg'er, gùxiāng lù duàn zhī bùzhī.

Bu şiirde, Uygur sanatçının teninin yeşim gibi, burnunun konik olduğu belirtilmiş; giyim, dans ve müziklerin canlı bir şekilde olduğu açıklanmıştır. Bu türlü dansın hareketlerinin hızlı olduğu ve çömelme, basma, atlama gibi hareketlerden oluştuğu, müziklerin fifre ve ut gibi müzik eletleriyle çalındığı belirtilmiştir. (*Tang Dönemi Yadigârlığı Külliyyatı*.284-29.blm)

*** Liangzhou: Şimdiki Çin'in Kansu bölgesinin WuWei şehri. Uygurlar Kansu'da çok eski zamanlardan beri bulunuyorlardı ve kalabalık bir kitle halinde buraya geldikten sonra da Çin ile münasebetlerini sürdürdüler. Bk. Saadetin Gömeç, **Uygur Türkleri Tarihi ve Kültürü**, AKM Yay, Ankara 1997, s. 57.

3.3. Ticari Faaliyetler Yapan Uygurların Kişisel İmajından Bahseden Şiirler

Uygur Hakanlığı ile Tang Hanedanlığı arasındaki ticarete Uygur tacirler oldukça mahirdir. Uygur tacirlerin Çin'in Ch'ang-an, Lo-tung, Ch'in-yan, Yan-chou gibi büyük şehirlerinde ticarethaneleri vardı ve bunlar özellikle ticaretle uğraşıyorlardı. Hatta hemen hemen tüm Çin şehirlerinde Uygur tacirlerin bulunduğunu söyleyebiliriz. Bunların sayısı az birkaç yüz ve belki birkaç bindi. Buna Karşılık Çinli tacirler de Uygur Hakanlığı sınırları dâhilinde faaliyet gösteriyorlardı. Tabii ki, Uygurların Çin'de, Çin'in Uygur Hakanlığı dâhilinde büyükelçilikleri de vardı. Bunların görevi iki ülke arasındaki ticari ilişkileri düzenlemektir (Almas, 2013: 171).

Uygurlar Çin'e at veriyor, karşılığında ipek ve çay alıyor, bunları Tahran, Delhi, Kahire, Şam ve İstanbul'a ihraç ediyorlar; maliyetinin çok üzerinde bir kârla satarak büyük gelirler sağlıyorlardı. Uygurların Asya ve Avrupa ülkelerine getirdikleri halılar, çeşitli eşyalar, kumaşlar, ipekler ve diğer mallarla (inci, elmas, fil kemiği, ayna, cam işleri vs.) değiştiriliyordu (Almas, 2013: 170).

Çin, çevredeki yabancılar ve Asya halkları ile sık sık ekonomik değiş tokuş yaparken Çin'de ticari faaliyetlerde bulunan çok sayıda Uygur ve Liant halkı da vardır.

“始回纥至中国，常参以九姓胡，往往留京师，至千人，居货置产甚厚。”《张广晟传zhang guang cheng zhuan》.

Shǐ huígē zhì zhōngguó, cháng cān yǐ jiǔ xìng hú, wǎngwǎng liú jīngshī, zhì qiān rén, jū huò zhì chǎn shén hòu”

“Uygurlar Çin'e geliyor, onlar Dokuz Uygurlar, genelde Pekin'de kalıyorlar, Bunların sayısı belki birkaç bindi, malları çoktu” (Yeni Tang Kitabı. 27.cilt)

杜甫：“估客胡商泪满襟”《滟滪》《全唐诗》卷229-71

Dùfǔ：“gū kè hú shāng lèi mǎn jīn” “yàn yù”

“Uygur iş adamları, iş yapamadık diye endişeleniyor.” (Tang Dönemi Yedigârlığı Külliyyatı.229-71.blm)

唐朝境内人文荟萃，奇货云集，突厥王子仔细揣摩着来自阿曼的珠宝商的神情举止；而日本的参拜者则以惊奇的目光凝视着粟特商队的商人。

Táng cháo jìngnèi rénwén huìcuì, qí huò yúnjí, tūjué wángzǐ zǐxì chuāimózhe láizi āmàn de zhūbǎo shāng de shénqíng jūzhǐ; ér rìběn de cānbài zhě zé yǐ jīngqí de mùguāng níngshìzhe lì tè shāng duì de shāngrén.

“Tang Hanedanlığı kültürel eşyalar, ilginç mallarla doluydu; Türk prens Aman'dan gelen kuyumcuyu dikkatle anlamaya çalışıyor. Japon ziyaretçi şaşırılmış gözlerle iş adamlarına bakıyor (Sun, 2007: 31).

3.4. Dinî İnançlarını Yaymaya Çalışan Uygurların Kişisel İmajından Bahseden Şiirler

Çin'de ilk tanınan Budizm, sadece Hint Budizmine benzer. Esas Budizm olmayıp sadece Batı bölgelerindeki Budizmdir. Çinliler daha sonra batı bölgelerindeki Budizmi benimsemiş ve reforme ederek bugünkü Budizmi oluşturmuşlardır. Libincheng: (《TangDaiWenHua》ZhongGuoSheHuiKeXueChuBanShe,2007nianban, s. 1237). Bu nedenle, Tang şiirlerinde Türk kavimlerine mensup din adamlarından da bahsedilir.

唐明皇：“儒门弟子应难识，碧眼胡僧笑点头”《佛教梵文yan字唐玄宗书并读》

Tángmínghuáng “rú mén dìzǐ yīng nán shì, biǎn hú sēng xiǎo diǎntóu” “fójiào fàn wén yān zì táng xuánzōng shū bìng dú”

“Çinli Konfüçyüs’ün öğrencileri, bu Sankritçeyi okumakta zorluk çekiyorlar ama yeşil gözlü Uygur keşiş okuyabiliyor, gülümsüyor ve başını sallıyor.”

4. Uygurların Fiziksel Özelliklerini İfade Eden Şiirler

Uygurların görünüşü tasvir eden Tang şiirinde, aşağıdaki gibi birkaç özellik bulunmaktadır:

4.1. Sakal: Çin geleneğinde mor, azizler ve imparatorları temsil eder. Tang şiirlerinde, Türk erkeklerinin sakalı mor olarak tanımlanır.

向达：“紫鬃盖西域胡人始有之也。 《唐代长安与西域文明》
(河北教育出版社, 2001年版, 第27页)

Xiàng dá “zǐ bīn gài xīyù hú rén shǐ yǒu zhī yě.”

“Mor sakallıların tümü Uygurlardır.” “Táng dài cháng’ān yǔ xīyù wénmíng”

岑参：“紫鬃胡雏金剪刀，平明剪出三鬃高”

《卫节度赤骠马歌》《全唐诗》卷199-51

Céncān “zǐ bīn húchújīn jiǎndāo, píngmíng jiǎn chūGāo” “wèi jié dù chì biāo mǎ gē”

“Mor sakallı Uygur’un makasla kestiği atın yelesi çok şık, başka atların yelesinden üç kat sert” (*Tang Dönemi Yedigârlığı Külliyyatı.199-51.blm*)

4.2. Göz: Tang şiirinde, Çin halkının gözleriyle karşılaştırıldığında, Türklerin gözleri derin ve çoğunlukla yeşil olarak tanımlanır.

杜甫：“奴身思狡兔，侧目似愁胡” 《画鹰》 《全唐诗》卷224-24

Dùfǔ：“Nu Shēn sī jiǎo tù, cè mù shì chóu hú”

“Tavşanı yakalamak için kalkmak üzere gibi, endişeli yan bakışlı tavrı Uygur’un gözü gibi.” (*Tang Dönemi Yedigârlığı Külliyyatı.224-24.blm*).

Burada, Uygurların yeşil gözü, kartalın gözüne benzetilmiştir.

吕岩：“白头老子眉垂地，碧眼胡儿手指天” 《七言》 《全唐诗》卷857-1

Lǚ yán：“qī yán” “báitóu lǎozǐ méi chuí de, biǎn hú er shǒuzhǐ tiān”

“Ak saçlı yaşlı adamın kaşları yere kadar uzanmış, yeşil gözlü Uygur parmaklarıyla gökyüzünü işaret ediyor.” (*Tang Dönemi Yedigârlığı Külliyyatı.199-51.blm*)

李贺：“卷发胡儿眼睛绿，高楼夜静吹横竹” 《龙夜吟》 《全唐诗》卷394-10

Lǐ hè：“juǎnfǎ hú er yǎnjīng lǜ, gāolóu yè jìng chuī héngzhú” “lóng yè yín”

“Kıvrık saçlı Uygur’un gözü yeşil, sessiz gecede yüksek binada oturup bambu flüt çalıyor.” (*Tang Dönemi Yedigârlığı Külliyyatı.394-10.blm*)

4.3. Burun:

杜甫：“铁马长鸣不知数，胡人高鼻动成群” 《黄河二首》 其一
《全唐诗》卷228-45

Dùfǔ : “tiēmǎ cháng míng bùzhī shù, hú rén gāobí dòng chéng qún” “huánghé èr shǒu” qí yī

“Sayısız demir zırhlı savaş atları ürkmekte, yüksek burunlu çok sayıda Uygur hareket halinde.” (*Tang Dönemi Yadigârlığı Külliyyatı.228-45.blm*)

李端 : “胡腾身是凉州儿 , 肌肤如玉鼻如锥” 《胡腾儿》 《全唐诗》 卷284-29

Lǐ duān “húténgshēn shì liáng zhōu er, jǐfū rú yù bí rú zhuī” “húténg'er”

“Genç dansçı Uygur aslen Liangzhouludur, teni yeşim gibi pürüzsüz, burnu koni gibidir.”

(*Tang Dönemi Yadigârlığı Külliyyatı.284-29.blm*)

5. Uygurların Millî Giyimlerinin İfade Edildiği Şiirler

Çinliler Uygurlardan yalnızca müzik ve dans sanatını almamışlardır. Uygurların giyimlerinin Çin tarihinde önemli bir yerinin olduğu da bilinmektedir. Bunun en yaygın belirtilerinden biri olan Çin tarihi şiirinde şöyle geçmektedir:

“今吾（赵武灵王）将胡服骑射以教百姓。” 《战国策·赵策二》

“Jīn wú (zhàowǔlíng wáng) jiāng hú fú qí shè yǐ jiào bǎixìng.” “Zhànguó cè·zhào cè èr”

“Bugün ben (padişah ZhaoWuLing) halka Uygurların kıyafetini giydirip ata bindirerek okçuluk talimi yaptıracağım” 《Savaşan Devletler Dönemi Politikası》 .

Bu dönemde padişah halkına Uygurlar gibi kıyafet giymeyi emretmiş. “胡服” “Uygurların kıyafeti kısa, belde deri kemer ve kemere kamçı takılmış, deri çizmeli kıyafettir. Bazı Çin kaynaklarında şöyle kaydedilmiştir: “胡服” “Uygurların kıyafeti: Çinliler Uygurlar gibi kasık pantolon giyerek savaşır. “骑射” “qí shè” “Ata binip okçuluk yapmak”, yani Çinliler Uygurlar gibi kasık pantolon giyip ata binerek ok atıp savaşır. Bu şiir, Tang dönemine ait bir şiir değildir ama Uygurların giyim kültürünün Çin tarihinde oldukça derin etkisi olduğuna en iyi örnektir (<https://baike.baidu.com/item=aladdin>)

李白 : “幽州胡马客, 绿眼虎皮冠” 《幽州胡马客歌》 《全唐诗》 卷163-32

Lǐbái “yōu zhōu hú mǎ kè, lǜ yǎn hǔ pí yù” “yōu zhōu hú mǎ kè gē”

“Youzhoulu ata binen güçlü adam. O, Uygurdur, gözleri yeşim gibidir, kaplan derisinden yapılmış şapka giymiş.”

Sonuç

Çinin tarihî şiirlerinde Uygurlardan bahsedilen çok sayıda şiir yer almaktadır. Bu makalede Çin'in Tang Hanedanlığı dönemi şiirlerinde siyasi görev yapan Uygurların, kültürel iletişimde bulunan Uygurların, dinî inançlarını yaymaya çalışan Uygurların kişisel imajından bahsedildiği gözlenmiştir. Ayrıca, Uygurların görünüşünü tasvir eden Tang şiirinde Uygurların sakallarının mor, gözlerinin yeşil olduğu dile getirilmiştir. Türklerin siyasi, ticari ve müzikle ilgili faaliyetlerinde, giyim kuşam bakımından Çin kültürü üzerinde derin izleri bulunmaktadır. Bu bilgiler, bize, Çinlilerin Uygurlardan yalnızca müzik ve dans sanatını değil, giyim kuşak zevklerini ödünç aldıklarını da göstermektedir (Almas, 2013: 182).

Çincedeki “Hu” sözcüğünün izah edildiği kısımda bahsedildiği gibi, Çin'in Tang Hanedanlığı döneminde “Hu” sözcüğünün Uygurları karşılarken şimdiki Çin kaynaklarında ise “Hu” kelimesi Çin'in kuzeyi ve batı bölgesinde yaşayan Hun, Türk, Siyenpi ve diğer kavimler için kullanılmıştır. Hatta bazı kaynaklarda Hu, eskiden Altay Dağları etrafında yaşayan azınlıklardır, şeklinde bilgi verilmektedir. Bu sebeple, Çincedeki eski şiirler vasıtasıyla

Uygur/Türk tarihine ışık tutacak edebî eserlerin varlığını ortaya koyarak kendi tarihimize sahip çıkmak her Uygur, Türk akademisyenin borcu ve görevidir.

KAYNAKLAR

- Almas, T. (2013). *Uygurlar*. İstanbul: Selenge Yay.
- Arslan, M, Öger, A. (2008). Uygur Türklerinde Bazı Çalgılar ve Çin Kültürüne Etkisi. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*. C. VIII, S. 2, S. 9-16.
- Eberhard, W. (1947). *Çin Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Gömeç, S. (1997). *Uygur Türkleri Tarihi ve Kültürü*, AKM Yay., Ankara.
- İnayet, A. (2016). Uygur Tarihi Koşaklarındaki Çince Unsurlar Üzerine. *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, S. 8, s. 68-79.
- Kafesoğlu, İ. (1998). *Türk Milli Kültürü*. İstanbul: Ötüken Yay.
- Kırilen, G. (2010). Tang Dönemi Şiiri: Üç Şiir, Üç Şair; Li Bai, Lu Zhaoln ve Shi Juanwu. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*. S. 50/2, s. 221-229
- Tanrıdağlı, F. K. (2018). Uygur Türk Müziğinin Çin Müziğine Etkileri Üzerine, *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, S. 11, s. 31-35.
- Kara, G. (2018). Tang Hanedanı'nın Türk Topraklarını Hâkimiyet Altına Alma Çabaları, *Bilig*, Kış, S. 84, s. 45-67.
- Cui, Y. (2011), TangShiZhongdeHuRenXingXing, İç Moğulistan Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.
- Sun, C. (2007). *Suitang Wudai Wenhushi*, DongFang Yayın Evi, Beijing.
- Pamuk Öztürk, N. (2016), Tang Dönemi Şiiri ve Bai Juyi (白居易), *Current Research in Social Sciences*, C. 2, S.2, s. 79-85.
- <https://baike.baidu.com/item =aladdin>
- Yu, Cao, Qiu, Peng.(1706) *QuanTangShi* YangZhouShiJuKeBen Yay. YangZhou guoxuedashi.com